

وضعیت تجارت خارجی ایران در بهار ۱۲۹۷ش

۳۰ فروردین ۱۳۹۴ ساعت ۱۲:۵۵

اگرچه مناسبات تجاری ایران در قرن ۱۲ش یعنی بعد از سقوط صفویه، و در پی شرایط سیاسی پر ادبار حاکم بر کشور، دچار اختلال جدی گردید، با روی کار آمدن قاجارها و برقراری ثبات نسبی سیاسی، و در آن سو، فناوری ماشینی و ترقی شگرف در ابزارهای حمل و نقل کالا در اروپا، فصل تازه ای از روابط بازرگانی در تاریخ ایران گشوده شد. روایات حاکی از این است که کل روند داد و ستد خارجی ایران طی نیم قرن

اگرچه مناسبات تجاری ایران در قرن ۱۲ش یعنی بعد از سقوط صفویه، و در پی شرایط سیاسی پر ادبار حاکم بر کشور، دچار اختلال جدی گردید، با روی کار آمدن قاجارها و برقراری ثبات نسبی سیاسی، و در آنسو، فناوری ماشینی و ترقی شگرف در ابزارهای حمل و نقل کالا در اروپا، فصل تازه‌ای از روابط بازرگانی در تاریخ ایران گشوده شد. روایات حاکی از این است که کل روند داد و ستد خارجی ایران طی نیم قرن یعنی ۱۲۴۳ تا ۱۲۹۳ش (۱۳۳۲-۱۲۸۱ق) به چهار برابر رسید.^۱ از سوی دیگر، در همان برهه زمانی اواسط قرن ۱۳ش، میزان واردات ایران از صادرات پیشی گرفت، و این اختلاف، تا آستانه جنگ اول جهانی، روزبه‌روز بیشتر میشد، تا آنجا که گفته شده این کسری تراز بازرگانی در سال ۱۲۹۲ش تقریباً سه میلیون پوند استرلینگ بود.^۲ این شرایط نامساعد اقتصاد تجاری ایران، با وقوع جنگ اول جهانی (مرداد ۱۲۹۳- آبان ۱۲۹۷ش) و ناامنیهای سیاسی و اختلالات اجتماعی ناشی از آن، حتی بیشتر به وخامت گرایید، به‌طوری که بنابر اظهار، تجارت ایران در دوران جنگ اول، به بیش از یک سوم تنزل یافت.^۳ در این مقاله کوتاه، سعی شده است تجارت خارجی کشور در سه ماه نخست سال ۱۲۹۷ش که مقارن با ماههای پایانی جنگ اول بوده، مورد بررسی مختصر قرار بگیرد.

در اولین ماه از سال ۱۲۹۷ش (حمل، فروردین) واردات ایران بیش از ۳۸ میلیون قران، و در آنسو، صادرات کشور تقریباً ۱۶ میلیون قران بود. با این اوصاف، تراز منفی بازرگانی خارجی ایران بیش از ۲۲ میلیون قران (معادل ۴۵ کرو) عنوان:

این نکته را نیز نباید از نظر محو نمود که بواسطه جنگ و انسداد طرق تجارت بعضی از ممالک دوردست که در سنوات عادی خریدار امتعه و محصولات این مملکت بوده‌اند از وسائل تجارت محروم مانده و صادرات مملکتی از سنوات قبل از جنگ کمتر بوده است مع‌هذا نکته که قابلیت و تاسف می‌باشد این است که مقداری از محصولاتی که بومی ایران و میبایست در این مملکت بمقدار

زیاد بعمل آمده و حمل بخارج شود از قبیل گندم و برنج و آرد و غیره برخلاف بمقدار معتنا به از خارج وارد مملکت شده و واردات تجارتی را سنگین نموده است ۴.

در بین کشورهای که بیشترین سود را از این سرمایه ۲۲ میلیونی خارج شده از ایران در فروردین ۱۲۹۷ ش برده و به عبارتی بهتر، تراز بازرگانی آنان با ایران، با اختلاف فاحشی به نفع آن کشورها بود، باید از هندوستان، و انگلستان و در پی آنها هم به ترتیب، مصر و هلند نام برد ۵. همچنین، مهمترین کالاهایی که وارد کشور شده و این کسری موازنه تجاری را موجب میگردید، «حبوبات و ماکولات» (بهویژه قندوشکر، چای، ادویه) و منسوجات (نخ، انواع پارچه) بود، چنانکه واردات منسوجات ایران بیش از ۱۶ میلیون قران و به ترتیب از کشورهای انگلیس، هند و روسیه بوده، و حبوبات و ماکولات نیز بیش از ۱۵ میلیون و عمدتاً از ممالک هند، و بعد از آن نیز عثمانی و روسیه به ایران وارد می گردید. بنابراین، از ۳۸ میلیون قران کالاهای وارداتی به ایران در فروردین ۱۲۹۷ ش، در حدود ۳۱ میلیون از آن در زمینه ماکولات بهخصوص قند و شکر، ادویه و چای، و منسوجات بود ۶.

آمار و ارقام مبادلات تجاری ایران در «برج ثور» یعنی اردیبهشت ماه، دال بر نابسامانی بیش از پیش شرایط بازرگانی خارجی کشور بود. میزان واردات با افزایش ۵۰۰ هزار قرانی نسبت به ماه قبل، به بیش از ۳۸ میلیون و ۵۰۰ هزار قران رسید، در حالیکه صادرات کشور نیز ۲ میلیون و نیم کاهش یافته، به کمتر از ۱۴ میلیون قران تنزل نمود. با این اوصاف، کسری تراز بازرگانی ایران بیش از ۲۵ میلیون قران بود. هندوستان، روسیه و بعد از آن افغانستان و انگلیس، کشورهایی بودند که بیشترین سهم را در موازنه منفی تجاری ایران داشتند یعنی تجارت آنان با ایران، با اختلاف زیادی به نفع این کشورها بود.

مثل برج گذشته باز بممالک هندوستان درجه اول، روسیه درجه دوم، و افغانستان و انگلیس برای مواد غذایی از قبیل گندم و برنج و حبوبات و قند و شکر و ادویهجات و چای و سایر مواد محتاج الیه از قبیل نفت و پارچههای پنبه ملون و غیر ملون و الوان و اجناس خرازی و غیره رفته است. در این برج نیز مقدار از امتعه که از موادی که در ایران باید بمقدار زیاد از قبیل گندم و جو و برنج و غیره بعمل آمده و حمل بخارج شود برعکس وارد مملکت شده است و تجارت صادرات را سنگین کرده است. انسداد طرق تجارت بواسطه جنگ چون در این برج نیز بازار روابط ایران را تنگ کرده بود البته مقداری از مواد صادره بودهاند که در داخله مملکت مانده و بخارج حمل نشده است ولی از آن طرف هم بواسطه همین علت شاید مقدار عمده از مواد واردات که در سنوات عادی برای رفع احتیاج و ارد مملکت میشده است در این برج از سرحد نگذشته و بهمین جهت نمیتوان چون سنوات عادی مآخذ تجارت برج ثور این سال را قطعی و مقیاس تجارت ایران دانست ۷.

بیشترین کالاهای وارداتی به ایران در اردیبهشت، که حجم عظیمی از سرمایه کشور صرف آنها میشد، در درجه اول، «منسوجات و مواد نساجی» با وارداتی به ارزش تقریباً ۲۰ میلیون قران، و بعد از آن نیز «حبوبات و بقولات» در حدود ۱۳ میلیون و ۵۰۰ هزار

اما در خرداد ماه سال ۱۲۹۷ش یعنی تقریباً مقارن با زمانی که چهار ماه به پایان جنگ اول جهانی باقی مانده بود، روند دادوستد خارجی ایران نسبت به دو ماه نخست سال، پیشرفت قابل توجهی داشت. واردات، کاهش چشمگیری یافت، چنانکه ارزش کالاهای وارداتی، به تقریباً ۳۱ میلیون قران رسید و، صادرات ایران نیز ۲۰ میلیون و ۵۰۰ هزار قران افزایش داشت. در مجموع، کسری تراز تجاری ایران، اندکی بیش از ۱۰ میلیون قران بود که در قیاس با دو ماه فروردین و اردیبهشت، روند رو به کاهش محسوسی را شاهد بودیم.

تزار منفی بازرگانی این برج که تقریباً مبلغ بیست کرور قران می‌باشد مثل برجهای گذشته به ممالک هندوستان و روسیه و انگلستان برای موادی که در ایران نایاب می‌باشد از قبیل قندوشکرو چای و پارچه و الوان و اجناس خرازی و غیره رفته است. مواد مهم صادرات ایران هم کمافی السابق خشکبار و توتون و تریاک و پشم و پنبه و الوان نباتی بوده‌اند و متأسفانه هنوز مقدار مهمی از مواد غذایی مثل گندم و جو و حبوبات و آرد و برنج با وجود اینکه باید در داخله مملکت بیش از احتیاج داخلی بعمل آمده و مازاد آن بخارج حمل شود برخلاف از خارج وارد مملکت شده و بمقدار مهمی تجارت واردات را سنگین کرده است. انسداد طرق تجارت چون در این برج هنوز باقی بوده میتوان گفت صادرات چنانکه باید در تعادل تجارت ایران دخیل نبوده‌اند.^۹

مهمترین کالاهای وارد شده به ایران که سبب خروج سرمایه اقتصادی به خارج از کشور میشد، «حبوبات و بقولات و ماکولات» با بیش از ۱۵ میلیون و ۵۰۰ هزار قران بود، که کشورهای هند، روسیه و عمان، به ترتیب در زمره مهمترین صادرکنندگان این نوع اجناس به ایران در خردادماه محسوب می‌شدند، و همچنین منسوجات که تقریباً ۸ میلیون قران ارزش واردات آنها به ایران بود، و مطابق ماههای گذشته، هند، روسیه و انگلیس در رتبههای اول تا سوم در این زمینه قرار داشتند.^{۱۰}

۱. جان فوران، مقاومت شکننده، ترجمه: احمد تدین، تهران: موسسه فرهنگی رسا، ۱۳۷۷ش، ص ۱۷۹.

۲. همان، ص ۱۸۰.

۳. محمدقلی مجد، قحطی بزرگ، ترجمه: محمد کریمی، تهران: موسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی، ۱۳۸۷ش، ص ۱۵۱.

۴. نشریه فلاح و تجارت، شماره پیوسته ۲۱ و ۲۲، اول و پانزده دلو ۱۲۹۷ش، ص ۱۷.

۵. همانجا.

۶. نشریه فلاح و تجارت، همان، صص ۱۹ و ۲۳.

۷. نشریه فلاح و تجارت، اول و پانزده حوت ۱۲۹۷ش، شماره پیوسته ۲۳ و ۲۴، ص ۲۲.

۸. همان، صص ۲۹-۲۵.

۹. نشریه فلاح و تجارت، برج حمل ۱۲۹۸ش، شماره ۱، ص ۲۶.

۱۰. همان، صص ۲۹ و ۳۴.

منبع: موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران

آدرس مطلب :

<https://www.cafetarikh.com/news/۳۰۱۲۳/ش-۱۲۹۷-مبهار-ایران-خارجی-تجارت-وضعیت>